

Nederland

Een wit plaatsnaambord met in oranje letters de naam van de buurtschap. Nederland. Zelfs voor wie het verwacht komt het als een verrassing. Ik ben er nu een aantal keer geweest en steeds neem ik de tijd om de plek op mij in te laten werken. Een smalle dijk met aan de ene zijde een slootje, aan de andere een vaart. Rietkragen, rieten daken, een ooievaar op een nest. De kleuren groen en blauw overheersen.

Weideland. Waterland. Laaggelegen land. Nederland.

Nederland zoals het hoort te zijn. Nederland zoals we het maar al te graag zien.

Mijn visitekaartje vermeldt dat ik ontdekkingsreiziger in Nederland ben. Die reis heeft me naar de meest afgelegen uithoeken en ongewone plekken gevoerd. Wat ik in de afgelopen twintig jaar ook publiceerde, Nederland was vrijwel steeds mijn belangrijkste onderwerp.

Tot de kern ben ik echter nooit gekomen: ik slaagde er maar

niet in het karakter van mijn eigen land te vatten. Met de tijd is mijn reis verworden tot een queeste die mij steeds verder van mijn doel leek te verwijderen.

Het wezen van Nederland blijkt samengesteld te zijn uit een bonte mengeling van feiten, verhalen en mythes. Wil ik die kluwen ontrafelen dan moet ik opnieuw en doelgericht op stap. Nederland is een mooi vertrekpunt. De buurtschap Nederland. In de Kop van Overijssel, tussen Muggenbeet en Kalenberg. Voorbij de plaatsnaamborden met de oranje letters begint de rest van Nederland. Dat lijkt grotendeels vlak, maar is het niet. Zelfs in het polderland gaat onder elke laag steeds weer een nieuwe schuil.

Met de auto en de trein, maar het liefst per fiets of te voet ben ik eropuit getrokken, naar plekken waar ik verhalen verwachtte. Plekken die een rol spelen in de geschiedenis, bezienswaardigheden en musea, Werelderfgoed, maar ook een verrommeld buurtje langs een snelweg, een eeuwenoude polder of een eenzame houten staak aan de rand van een akker. Ik ben op zoek gegaan naar sporen van Batavieren, verdronken dorpen, heilige bronnen, naar het Middelpunt van Nederland.

Ik wil weten hoe de bodem waarop wij leven tot stand is gekomen, de grenzen van dit land, de taal die we er spreken. Soms vond ik wat ik zocht, soms niet. Of ik was even niet op zoek en vond toch van alles, zo gaat het vaak. Ik probeerde zaken bloot te leggen die we misschien liever verborgen houden en krabde vernislaagjes weg die landen en volken nu eenmaal graag over glorieuze passages uit hun geschiedenis leggen.

Mijn bevindingen heb ik gerangschikt in hoofdstukken waarin ik thema's als taal, religie, tradities en geschiedenis uitdiep. Het gevolg daarvan is dat ik in dit boek kriskras door het

land hop, een rusteloos en schijnbaar lukraak spoor trek. Mijn leidraad was echter steeds dezelfde vraag. Wat maakt Nederland Nederland?

Een effen berglandschap

Zo te voelen ligt Nederland onwrikbaar op zijn plek. We wandelen, rijden en varen erdoorheen, we omheinen, omdijken, omploegen, omarmen of omzeilen het. We laten de zwarte aarde en het witte zand door onze handen glijden, we wroeten in de modder, baggeren door het slijk en liggen languit aan het strand.

Veen, zeeklei, rivierklei, zand, vaag, podsol, löss – al die stukjes bodem uit de aardrijkskundeboeken uit onze schooltijd, ze vormen samen een tastbaar geheel. Soms voelt het of het altijd een geheel geweest is en altijd zal blijven. Dat valt vies tegen. Het aanzien van Nederland verandert voortdurend, zelfs de grenzen ondergaan nog met enige regelmaat correcties en aanpassingen. Ook de bodem is onophoudelijk in beweging – en niet alleen omdat we zelf bevingen veroorzaken door delfstoffen te winnen. Rivieren zetten kleideeltjes af, de zee knabbelt aan de kustlijn, regen spoelt land weg. Wat ik ook over Nederland wil vertellen, het blijft een momentopname.

Op mijn ontdekkingsreis zal ik me daarom niet moeten laten afleiden door de vraag of ik de essentie zal bereiken. Als altijd is de reis belangrijker dan de bestemming. Ik kan slechts mijn deur openen en naar buiten stappen. Laat ik beginnen met de basis. De bodem.

IJLST

Het huizenblok waar ik woon met mijn gezin staat in IJlst, een van de elf steden van Friesland. Het is gebouwd in een veenweidegebied even buiten het oude centrum. Door het laagveen stroomde in de middeleeuwen een bescheiden riviertje en aan weerszijden van dat veenstroompje vormden zich door afzetting van klei stevige oeverwallen. De eerste bewoners van de nederzetting die later zou uitgroeien tot de kleine handelsstad IJlst vestigden zich op die oeverwallen. De stad hield eeuwenlang zijn langgerekte vorm. In het omliggende gebied groeven turfarbeiders het relatief dunne veenpakket af, kleine molens pompten het overtollige water weg waarna de moerassen veranderden in veenweideland.

Pas vanaf 1930 nam bebouwing voorzichtig bezit van de polders rond de oude kern. Op luchtfoto's uit de jaren zestig is te zien hoe in natte winters het weideland nog tot ver in de omgeving onder water kwam te staan. Aan het einde van de afgelopen eeuw kreeg de wijk waar ik woon gestalte. Tot die tijd graasden er koeien en schapen in zompig grasland, nu houden gemalen het waterpeil in toom.

Wanneer ik het luik achter mijn voordeur open en het licht van een zaklantaarn door de kruipruimte laat schijnen, zie ik

zwarte, altijd vochtige aarde. Een laagje van een centimeter of tien, meer niet. Schraap ik dat laagje opzij, dan blijkt dat het fundament van het huis rust op een stevige ondergrond van vette, zilte klei. Onder mijn voordeurmat ruikt het naar het Wad.

Het is dezelfde klei die ik aantref wanneer ik in mijn tuin een halve meter diep graaf. Er zitten schelpjes in, wat betekent dat mijn huis staat op een plek waar nog niet eens zo heel lang geleden een zee was.

Hoewel hemelsbreed zeker twintig kilometer landinwaarts gelegen, hoort IJlst tot het Waddengebied. Rond het jaar 1000 strekte een zeearm zich nog uit tot net ten noorden van de stad. Deze Middellzee bracht de invloed van de getijden tot diep in het hart van Friesland. Bij storm en ontij overstroomde het land. Nog iets langer geleden, rond het begin van onze jaartelling, moet dit een kweldergebied geweest zijn. Op de plek waar nu mijn huis staat graasden niet alleen koeien en schapen, maar lagen in een iets verder verleden ook zeehonden te zonnen. Ik stel me er zoiets bij voor als de Oosterkwelder op Schiermonnikoog. Land dat meestentijds droog ligt en waarop zich na stormvloed of springtij fijne deeltjes klei afzetten. Kregen die bij vloed vollopen en waaruit het water wegsijpelt als het tij zich heeft teruggetrokken. Lamsoor, kokkels, wier en vogels, duizenden vogels. Nergens een mens te zien.

Op de geologische tijdschaal is die kleilaag maar een dun strookje in vergelijking met alles wat daar weer onder ligt. Zou ik over een grondboor beschikken en een bodemmonster nemen, dan boor ik mij terug in de tijd door afzettinglagen uit het holoceen en diverse stadia van het pleistoceen, door sedimenten van voornamelijk zand en klei. Op een diepte van vierhonderd meter zou ik al bijna drie miljoen jaar zijn terug-

gegaan in de tijd. Nog dieper onder mijn bureau liggen dikke lagen gesteente slordig op elkaar gestapeld, met daarin verscholen fossielen, ammonieten en andere overblijfselen waar ik alleen maar naar kan gissen, uit tijdperken zo lang geleden dat het me doet duizelen.

Wat voor ons aanvoelt als vaste grond onder de voeten is op universele schaal een uiterst onstabiele, veranderlijke massa. In het gebied dat wij nu Nederland noemen hebben zowel tropische zeeën als gletsjers gelegen, zijn vulkanen uitgebarsten, bliezen kille stormen over toendra's. In dit boek hoef ik die vroegste ontstaansgeschiedenis niet tot in detail uit te werken, dat deden anderen veel helderder en uitvoeriger dan ik zou kunnen. Laat ik er voor dit moment mee volstaan dat het fundament van het huidige Nederland werd gelegd in het geologische tijdvak mioceen, dat zo'n 23 miljoen jaar geleden begon. In die periode bereikten de tektonische platen ongeveer hun huidige positie en zagen de continenten er in grote lijnen uit zoals ze er nu bij liggen.

Van iets wat ook maar een beetje lijkt op het huidige Nederland was 23 miljoen jaar geleden nog geen sprake. Zelfs tweeduizend jaar geleden zag de situatie er nog anders uit dan op de kaart van Nederland die nu bij mijn kinderen in de klas hangt. Heel anders. De gezamenlijke delta van Rijn en Maas was toen een zompig geheel van kreekruigen, strandwallen, veenmoerassen, schorren en slikken. Geologisch gezien leven wij in het afvoerputje van Europa. Een merkwaardige vestigingsplek: in de ontwikkeling van de mensheid horen rivierdelta's tot de laatste plaatsen waar nederzettingen ontstonden.

De Romeinen waren verbaasd dat er mensen woonden op

plekken waarvan zij zelfs niet konden duiden of ze uit water of uit land bestonden. Zij hadden nauwelijks belangstelling voor de kille en mistige moerasgebieden ten noorden van de Rijn. Ze maakten enkele verkennende tochten, het Germaanse volk dat er leefde gaven ze een naam die verwees naar hun woeste krullen. In het Latijn betekent Frisii zoveel als krulharigen. Ze deden een halfslachtige poging de grote en sterke mannen en vrouwen te onderwerpen. Maar in het labyrint van water en land verdwaalden ze en een enkele opstand was genoeg om ze onverrichter zake terug te laten keren naar hun *castella*. Ze namen genoeg met de Rijn als noordgrens van hun rijk. Verder naar het noorden troffen ze niets aan wat hun de moeite van het veroveren of overheersen waard leek.

Mijn verre voorouders dachten daar anders over. De meisjesnaam van mijn moeder is Rintjema. Haar vader stond zich altijd voor op zijn Friese afkomst. Honderd procent, naar zijn eigen zeggen, al heb ik redenen aan die bewering te twijfelen. Hoe dan ook: in de stamboom van mijn grootvader gaat het van Hoekstra naar Vellinga, van Miedema naar Bijma naar Wierda en zo verder. Even buiten Hantumhuizen, aan de rand van de Waddenzee, bouwden mijn verre voorvaders een stins. Vandaag de dag rest alleen nog de naam van de Rintjemastate, maar de fundamenten van de stenen woontoren moeten nog verborgen liggen onder de mesthoop bij de boerderij die de naam overnam. De Rintjema's vonden hun huwelijkspartners in dorpen in de omgeving. Via mijn grootvader stam ik af van degenen die ooit terpen opwierpen, hun voeten droog probeerden te houden in dit schemergebied van zeeklei waar land elk moment in water kon veranderen en andersom. Een hoogst merkwaardige vestigingsplek.

GAASTERLAND

Wil ik begrijpen hoe dit landschap, hoe zelfs een groot deel van Nederland is ontstaan, dan moet ik de fiets pakken en vanuit mijn huis naar het zuiden rijden. Naar Heeg en dan verder, met aan mijn linkerhand het Heegermeer. In het westen gaat dat over in de Fluessen en uiteindelijk in een plas die de Morra heet. Die kant uit is het prachtig fietsen. Voorbij Gaastmeer steek ik met het pontje over en zoek mij een weg door eindeloos groen polderland naar de buurtschap It Heidenskip. In de verte verraden witte en bruine zeilen de ligging van de Fluessen. Maar wat op het oog een langgerekt lint van meren lijkt, is welbeschouwd een gletsjerdal dat vol water staat. Tijdens de voorlaatste ijstijd, zo'n 150.000 jaar geleden, lag hier een gletsjertong. Het landijs strekte zijn koude klauwen uit van de Noordpool tot diep in deze contreien. Vandaag schijnt de zon, voelt het bijna tropisch aan. Via Koudum rijd ik naar de Galamadammen, waar ik het gletsjerdal overstee. Bij Hemelum begint het land daadwerkelijk te glooien. Wie zich Friesland voorstelt als een aaneenrijging van weilanden, sloten en meren, zal het landschap als een verrassing ervaren: een vriendelijk golvende aaneenrijging van akkers en weideland die aan Engeland doet denken, of Normandië. Aan allerlei plekken, maar niet aan Friesland. De gaasten waar dit Gaasterland de naam aan dankt zijn stuwwallen, ruggen van keileem die door de gletsjertong werden opgestuwd.

Ik probeer me er iets bij voor te stellen. De onwaarschijnlijke natuurkracht die als een enorme hand dit land kneedde. Het azuurblauw van het ijs, de grijze modder en het gesteente aan de voet van de duizenden meters hoge, kille wand, overal het sijpelen van smeltwater. Het zomerse weer maakt het

er niet makkelijker op, maar de omgeving schiet mijn voorstellingsvermogen te hulp. Bij de opritten van boerenerven liggen enorme zwerfkeien. Ze zijn meegelift op de gletsjers, afkomstig uit Scandinavië. Ze lijken op de keien waarmee de hunebedden zijn gebouwd. Verder zuidwaarts kom ik op een hoogte aan de IJsselmeerkust waar van kleinere zwerfkeien een terras is aangelegd, een muurtje gestapeld, een sokkel opgemetseld. Op die sokkel rust een grote brok steen met het jaartal 1345 erop geschilderd. Daaronder een tekst: *Leaver dea as slaef*. De Friezen zijn liever dood dan slaaf. Het *Reaklif* is voor hen een historische plek. Hier herdenken ze elk jaar in september de *Slach by Warns*, waarin ze een invasieleger van de graaf van Holland een verpletterende nederlaag toebrachten. Honderden Hollandse strijders werden in 1345 in de pan gehakt, onder hen aanvoerder graaf Willem IV.

Ik kom voor een ander verhaal dat bij deze plek hoort. Het Roode Klif – in de taal van de Hollanders, die de Friezen uiteindelijk toch onder de duim wisten te krijgen – rijst tien meter boven NAP uit. Een bescheiden hoogte, maar voldoende om het achterland te beschermen tegen de grillen van de Zuiderzee. Het is onderdeel van de kliffenkust van Gaasterland en vanuit het westen gezien de eerste van een reeks waartoe ook het Mirnser Klif en het Oudemirdumer Klif behoren. In de eeuwen waarin het Noordzeewater tijdens stormvloed land overspoelde, tot bij Giethoorn veengrond wegsloeg en de Zuiderzee vormde, weerstonden deze stuwwallen het geweld van de golven. Keileem is taai. De gaasten kalfden weliswaar af tot steile kliffen, maar gaven zich lang niet zo makkelijk gewonnen als het veen. De zuidkust van Friesland kreeg vorm.

Bij het Mirnser Klif is een recreatiestrandje aangelegd. Het laagje opgebracht zand is niet dik genoeg om het onderliggende keileem te verhullen. Aan de rand van het strand vormt een steil richeltje de scheiding tussen water en land. Een kliffenkust in miniatuur. Sinds de aanleg van de Afsluitdijk bedreigen getijden en stormvloedde de Zuiderzeekust niet langer: deze rand van een paar centimeter hoog volstaat. Met mijn blote handen graaf ik een gat. De bodem voelt taai als de zeelei diep in mijn tuin, maar er schuurt zand doorheen en ik stuit op kleine en grotere stenen. De substantie is grof en fijn tegelijk en blijft plakken aan mijn handen. Wat dieper krab ik mijn nagels bijna stuk op een kei, meer dan vuistdik. Ik kneed een klein klifje, graaf de kei uit en leg die erbovenop. Mijn eigen monumentje. Hoewel hooguit een kwart van mijn voorouders uit de Friese klei getrokken is, herken ik diep in mij hun vrijheidsdrang. Liever dood dan slaaf.

DE HOGE BERG OP TEXEL

Aan dezelfde gletsjertongen die de kust van Gaasterland boetseerden, danken we eilanden als Urk, Schokland, Wieringen en Texel. Stuk voor stuk bestaan ze in de kern uit een bult van keileem. En hoewel de Urkers bij elke flinke storm hun eiland verder zagen krimpen – het gevaar van verdere afkalving was een van de belangrijkste redenen waarom koning Willem III in 1859 de ontruiming van het naburige Schokland gelastte – waren het die bulten die intact bleven lang nadat het omliggende land aan woeste golven ten prooi was gevallen.

God mag dan de aarde hebben geschapen, de Nederlan-

ders schiepen Nederland. Daar begonnen we meer dan duizend jaar geleden al mee door terpen en dijken te bouwen en polders aan te leggen en we gaan er nog onverminderd mee verder. Vergelijk de landkaart uit de eerste *Bosatlas*, verschenen in 1877, met die in de laatste editie en vrijwel elke verandering in het kaartbeeld is door toedoen van mensenhanden tot stand gekomen. Wieringen verloor zijn eilandstatus in 1924. Keileem van het eiland diende als basis voor de Amstediepdiijk die Wieringen in het westen aan het vasteland van Noord-Holland vastklonk. Voor ingenieurs was het een vingeroefening voor de aanleg van de Afsluitdijk, acht jaar later, die Wieringen met Friesland zou verbinden. Tegen die tijd was ook het Wieringermeer drooggelegd: Wieringen was definitief eiland af.

Voor Urk viel het doek in 1939, toen de dijk tussen het eiland en Lemmer gereedkwam. En sinds in 1942 de Noord-oostpolder droogviel, is het vroegere eiland Schokland niet meer dan een merkwaardige ophoging in het verder zo vlakke polderland.

Alleen Texel staat nog als eiland op de kaart in de *Bosatlas* van vandaag. Het hoogste punt ligt op 15 meter boven NAP, de top van de Hoge Berg. Buitenlandse bezoekers – veel Nederlanders overigens ook – mogen smalend lachen om die naam in combinatie met die hoogte, maar zonder de Hoge Berg had Nederland er heel anders uitgezien. De Nederlanders hadden hun land nooit kunnen scheppen zonder de hulp van de Texelse keileembult.

Het liefst wandel ik de Hoge Berg op vanuit Oudeschild, over het Skillepaadje naar de kruising met de smalle weg die de naam Doolhof draagt. Alles komt er samen: natuur en landbouw, eeuwenoud cultuurlandschap en hedendaags be-

heer, geschiedenis en legende. Een zwerfkei die lag ingegraven in de Hoge Berg was volgens volksverhalen zo groot dat hij onder de Noordzee door zou lopen en Texel zo verbond met Engeland. Het heuveltje waaronder deze Engelse Steen zou liggen was enige tijd deel van een klein landgoed met een sterrenbos, later van een uitspanning met een doolhof.

Texel is Nederland in het klein. Voor de helft bestaat het uit polderland, tegen de zee beschermd door duinen en logge dijken. Het zuidoostelijk deel ligt van nature hoog. De Hoge Berg is het topje van een rug van keileem die de kern van het eiland vormt en die van het dorpje Oost tot Den Hoorn loopt.

Het fort dat de gletsjers ooit opwierpen, de slagorde van stuwwallen, houdt nog altijd stand. Nadat het landijs zich had teruggetrokken, maakte de vrieskou plaats voor tropische temperaturen. De zeespiegel steeg, maar de keileemruggen bleven boven water uitsteken en vormden samen een landtong die tot ver in zee stak. Die begon bij wat nu de Sallandse Heuvelrug is, met het huidige Texel als meest westelijke punt. In de ijstijd die daar weer op volgde, reikte het landijs niet tot onze streken. Wel daalde de zeespiegel, de Noordzee viel droog. Over het land, dat in die tijd een uitgestrekte toendra was, joeg een kille oostenwind. Die wind zette dikke lagen dekzand af op de bulten keileem van de Veluwe, de Sallandse Heuvelrug en andere toppen die boven de vlakke uitstaken. Ook de Hoge Berg kreeg zijn deel, de oostflank raakte bedekt met compact, stevig zand.

Texelaars hadden aan het begin van de negentiende eeuw al in de gaten dat ze met keileem en dat zand stevige dijken konden bouwen en groeven delen van de Hoge Berg af. Als een open wond bleef een van de zandgroeves achter. Aan het einde van die eeuw ontdekte Jac. P. Thijsse dat een deel

van de helling een perfecte leefomgeving vormt voor zeldzame graafwespen en graafbijen. De medeoprichter van Natuurmonumenten spande zich ervoor in dat de Zandkuil de beschermde status kreeg. Ik mag er niet in, prikkeldraad verspert mij de weg. Ik hoef er ook niet in, vanachter een hek kan ik het terrein met gemak overzien. Dit moet het kleinste natuureservaat van Nederland zijn, het enige insectenreservaat bovendien. Het zand is hier stevig en compact, de zon verwarmt de wand die naar het zuiden is gekeerd. Met het blote oog kan ik vanuit mijn standpunt geen insecten zien, maar ik geloof onmiddellijk dat ze het hier naar hun zin hebben.

Wat mij minstens zo boeit als het insectenleven, is het feit dat ik hier terugkijk in de tijd. Terwijl zonnestralen de zandkorrels strelen en larven verwarmen, voel ik hoe twaalfduizend jaar geleden een striemende oostenwind over deze vlakte joeg, zand met zich meevoerend dat tegen de helling achterbleef. De Hoge Berg was een kale bult in een dorre, verlaten en ijsskoude vlakte. Maar het einde aan de kou liet niet lang meer op zich wachten.

Geologen delen de geschiedenis van de aarde op in tijdvakken van honderdduizenden, vaak miljoenen jaren. Daarbinnen wisselden in onze contreien warmere periodes en ijstijden elkaar af. Het tijdvak waarin we nu leven begon ruwweg elfduizend jaar geleden en heet het holoceen, wat ‘geheel nieuw’ betekent. Het ijs van de gletsjers was toen grotendeels gesmolten. De Schelde, de Rijn, de Maas, de Overijsselse Vecht en hun zijtakken hadden diepe rivierdalen uitgesleten om al het smeltwater te kunnen afvoeren.

Het bekken van de Noordzee, in koude tijden een vallei

waarin de rivieren samenkwamen, vulde zich andermaal met smeltwater en de zeespiegel steeg gestaag. Het hoekje op de landkaart dat wij nu Nederland noemen kreeg langzaam gestalte. De opgestuwde gebieden bleven boven water uitsteken. Projecteren we onze huidige landkaart eroverheen, dan zijn dat de keileembulten van Texel, Wieringen, Urk en Schokland, het Gaasterland, het land van Vollenhove, de Sallandse Heuvelrug en verder de Hondsrug in Drenthe en de Utrechtse Heuvelrug. De stuwwal van de Veluwe liep ooit door tot voorbij Nijmegen, maar is later door de Rijn wreed doorbroken. Twente en de Achterhoek hielden het grotendeels droog, ten zuiden van het stroomdal van de Maas lag door waterlopen doorsneden land en Zuid-Limburg was een hoogvlakte aan de oostelijke Maasoever. Het zuiden van de provincie Groningen en het oosten van Friesland bestonden uit kwelders. Voor de rest was er zee. Van de huidige provincies Noord- en Zuid-Holland en Zeeland was niet of nauwelijks sprake, in de Rijndelta lagen slechts enkele rivierduinen.

De periode die essentieel is in de vorming van het Nederland zoals het nu op onze landkaarten staat, begon ruim tienduizend jaar geleden. De contouren van de Noordzee tekenden zich langzaam af. De rivieren die aanvankelijk het water in kolkende stromen langs de kortste weg afvoerden, kwamen in hun gezamenlijke delta bijna tot stilstand. De stormen waren gaan liggen en in een subtropisch klimaat schoot overal begroeiing op. De deeltjes zand en klei die de rivieren meevoerden, bezonken in het ondiepe water en vormden oeverwallen waarop een dichte vegetatie ontstond.

Langzaam maar zeker ontstond een moerasachtig landschap waarin de rivieren zich traag meanderend een weg zochten tussen de oeverwallen die ze zelf hadden opgeworpen. Op

het punt waar ze in de Noordzee uitmondten voerde een stroming het water noordwaarts langs een kust van kwelders.

Als een zachte rots in de branding lag ten noorden van die kust de Hoge Berg, aanvankelijk nog als de westkaap van een landtong. Op de kop van de landtong ontstonden duinen van opstuivend zand. Verder naar het zuiden boetseerde het oneindige spel van eb en vloed langgerekte ruggen van zand. Sommige van die zandbanken groeiden uit tot strandwallen die alleen nog bij springtij onder water stonden, waar planten in wortelden. Die planten hielden stuivend zand vast waardoor nieuwe duinen ontstonden. De Hollandse kust kreeg langzaam vorm.

Had die keileembult daar niet gelegen, dan waren Noorden en Zuid-Holland er nooit geweest, dan hadden strandwallen en duinen onmogelijk de Hollandse kust kunnen modelleren. Dan hadden de planten die groeiden en afstierven in de ondiepe poelen achter de duinen nooit dikke pakketten laagveen kunnen vormen. Dan was de stroming al veel eerder naar het westen afgebogen, het zeewater opgerukt tot aan de Utrechtse Heuvelrug en de Veluwe. Dan had Amersfoort nu aan de kust gelegen en was er ten noorden van de lijn Rotterdam-Zwolle-Groningen alleen maar zee.

Het lage, Hollandse landschap dankt zijn bestaan aan een niet eens zo heel erg hoge Hoge Berg. Ik wandel de westelijke flank van die berg af, langs Texelse tuunwallen en over oude dijkjes naar Den Hoorn. Aan mijn rechterhand huppelen lammetjes, aan mijn linkerhand kleuren tulpen de velden. Rechts de welvingen van de stuwwal, links polderland. Over de Diek wandel ik het dorp binnen, dan rechtsaf de Kerkstraat in om van dichtbij een blik te werpen op het witte torentje dat me elke keer weer welkom heet wanneer ik vanaf de pont het eiland zie

naderen. Straatnamen fluisteren hun verhalen aan wie het horen wil. De belangrijkste huizen van Den Hoorn staan aan de Herenstraat, maar die laat ik links liggen. Ik kies voor het Hoge Achterom, dat steeds smaller wordt tot het verandert in een verheven paadje van waar ik uitkijk over huizen en tuinen die een paar meter lager liggen. Het eindigt aan het verlengde van de Herenstraat, dat Klif heet. Dat klif bestaat uit keileem en is het meest westelijke puntje van de stuwwal. Een zwarte vloedpaal met een rode kop en met het jaartal 1290 erop vermeld, markeert de plek waar in dat jaar de kustlijn van Texel lag. Toen de inwoners ruim een eeuw later het huidige dorp stichtten, lag dat al honderden meters landinwaarts. Vloedpalen langs de Mokweg geven aan hoe opstuivend en aanspoelend zand het eiland aan de zuidkant deed groeien, markeren de kustlijn van 1390, die van 1710 en van 1910. Ze staan honderden meters uit elkaar. Op de zandvlakte van De Hors zie ik hoe nog altijd nieuwe duintjes ontstaan volgens precies hetzelfde proces dat de Hollandse kustlijn vormde. Wandel ik noordwaarts, dan kom ik bij het huidige paviljoen Paal 9 een vloedpaal tegen die ook het jaartal 1910 draagt. Op dit punt zijn sinds de aanleg van de Afsluitdijk juist weer honderden meters kust weggeslagen, de paal zou eigenlijk ver in zee moeten staan. Vanaf Paal 9 wandel ik in nog geen drie kilometer zeven eeuwen terug in de tijd, naar de kustlijn van 1290 aan het Klif in Den Hoorn.

Samen met de hogergelegen gebieden in het oosten en het diepe zuiden vormen de stuwwallen en strandwallen het gearamte van het huidige Nederland. Gaan we kijken waar die stuwwallen en strandwallen uit bestaan, dan kunnen we niet anders dan concluderen dat het allemaal import is. Het keileem werd door een kilometersdikke laag landijs onze kant uit

gestuwd vanuit het hoge Noorden. Zwerfkeien in Noord-Nederland zijn afkomstig uit Zweden, Noorwegen of het zuiden van Finland. De zandkorrels van de strandwallen zijn kleine stukjes berg, door ijs en water verpulverd en afgesleten. De oeverwallen langs de rivieren bestaan in de kern uit kleideeltjes, nog kleinere stukjes berg. Zodra het snelstromende water tot rust kwam, bezonk het mineraalrijke sediment dat de Rijn in enorme hoeveelheden uit de Alpen meevoerde. Dat gebeurde in de uiterwaarden, waar zich met de tijd dikke kleipakketten vormden. Dat gebeurde ook verder stroomafwaarts in de rivierdelta, waar bij doortij de allerkleinste kleideeltjes zich op de kwelders afzetten als zeeklei: nog kleinere stukjes berg. Het zand dat landde op de kwelders en de strandwallen en dat zo de duinen vormde, bestaat uit iets grotere stukjes berg die aan zijn komen waaien uit streken ver van hier. Nog weer grotere stukjes berg noemen we grind en vinden we in Nederland vooral langs de Maas, waar het in dikke pakketten is afgezet. Keitjes afkomstig uit de Vogezen, of van gebergten nog verder naar het zuiden. De Hoge Berg op Texel is bij lange na niet de enige berg waaraan Nederland de huidige vorm dankt. Liever dan ons leefgebied te bestempelen als het afvoerputje van Europa, kunnen we deze wonderlijke plek die ontstond in de gezamenlijke delta van Rijn, Maas en Schelde ook zien als het kroonjuweel van het continent, opgetrokken uit minuscule bouwstenen die door water en wind uit alle hoeken zijn aangevoerd. Een horizontaal berglandschap, vlak als een biljartlaken. Afgesleten bergen aan zee.

De basis van ons land is een taartbodem, samengesteld uit een keur van uitheemse ingrediënten en na een ingewikkeld proces van eindeloze afkoeling en verhitting gestold tot de ondergrond waarop wij wonen, werken en spelen.